

ise alan araştırmasıyla Zazalar hakkında genel sosyolojik gözlemler yapmıştır.

Bugün Bingöl, Tunceli (Dersim), Diyarbakır, Elazığ ve Erzincan, Zazalar'ın yoğun olarak yaşadığı yerlerdir. Bunun dışında aşağıdaki ilçelerde Zazalar'ın kısmen yerleşik olduğu görülür: Varto (Muş), Hizan-Mutki (Bitlis), Sason (Batman), Hınıs, Tekman, Çat ve Aşkale (Erzurum), Pötürge (Malatya), Gerger-Samsat (Adıyaman), Siverek-Bucak (Urfa), Zara-Ulaş-Divriği (Sivas), Sarız (Kayseri) ve Ekecik (Aksaray). Ayrıca Türkiye'nin birçok şehrine ve başta Almanya olmak üzere Avrupa'ya göç edip yerleşen Zaza nüfusu mevcuttur. Etnik kökene ve ana diline dayalı nüfus sayımı yapılmadığından Zazalar'ın nüfusu hakkında kesin bilgi bulunmamakta, araştırmalarda Zaza nüfusu için 2 ile 4 milyon arasında rakamlar verilmektedir (Buran – Çak, s. 80-85).

BİBLİYOGRAFYA :

Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîl*, I, 1293; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), II, 251; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîḫü Meyyâfâriḫin ve Âmid* (nşr. Bedevî Abdüllatif Avad), Beyrut 1974, s. 49, 93; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 219; İbn Fazlul-lah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr* (nşr. Ahmed Zeki Paşa), Kahire 1342, s. 145; İbn Hacer, *Tebşîrü'l-müntebih*, II, 575; Şeref Han, *Şerefname* (nşr. V. Véliaminof-Zernof), Tahran 1377, I, 252-262, 310-317; Evliya Çelebi, *Seyahatname* (Dağlı), III, 139, 143; IV, 116, 186, 310; C. Niebuhr, *Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern*, Frankfurt 1994, s. 417-419; Abdürrezzâk Big Dünbülî, *Ravzatü'l-Cenne: Târîḫ-i Dünbülî*, Tahran Kütübâne-i Merkezi, nr. 3210/824, s. 95-96; a.mlf., *Tezkire-i Niğârîstân-ı Dârâ* (nşr. Abdürresûl Hayyâmpûr), Tebriz 1342 hş./1963, s. 60; *Diyyârbekir Salnâmeleri* (1286-1323/1869-1905), c. V; *Bitlis Vilâyeti Salnâmesi* (1310), s. 256, 260, 266; *Mission scientifique de Mr. Ernest Chantre, sous-directeur du Museum de Lyon, dans la haute Mésopotamie, le Kurdistan et le Caucase/Photographies de Mr. Capitaine Barry*, Lyon 1881, I, III-IV; E. Chantre, *Les Kurdes: Esquisse historique et ethnographique*, Lyon 1897; Mele Ehmedi Hasi, *Mewlid-i Nebiyi'l-Kureşî*, Diyarbakir 1899; A. V. Le Coq, *Kurdische Texte*, Berlin 1903; H. C. Tolman, *The Behistan Inscription of King Darius*, Nashville 1908, s. 16; O. Mann – K. Hadank, *Mundarten der Zâzâ, Hauptsächlich aus Siwerek und Kor*, Berlin 1932, s. 4-6; Osman Efendi, *Mewlid* (haz. C. Bedirxan), Şam 1933; P. I. Lerch, *Issledovaniya ob Iranskix Kurdux i ix predkax severnyx Xaldejax*, Saint Petersburg 1856-58, I-III; Mehdi Akâsî, *Târîḫ-i Hoy*, Tebriz 1350 hş., s. 135-136; T. L. Todd, *A Grammar of Dimili, Also Known as Zaza*, Michigan 1985, s. V-VII; D. N. MacKenzie, "Notes on Southern Zaza (Dimili)", *Proceedings of the Second European Conference of Iranian Studies* (ed. B. G. Fragner v.dğr.), Roma 1995, s. 401-414; Malmisanjî, *Kird, Kirmanc, Dimili veya Zaza Kürtleri*, İstanbul 1996; M. Ermin Riyâhî, *Târîḫ-i Hoy*, Tahran 1378 hş., s. 110-111; L. Paul, *Zazaki: Grammatik und Versuch einer Dialek-*

tologie, Wiesbaden 1998; a.mlf., *Zazaca'nın Kökeni, Konumu ve Etnik Köken ile Dilin İlişkisi, I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu (13-14 Mayıs 2011)* (ed. Murat Varol), Ankara 2011, s. 21-23; a.mlf., "Zâzâ", *EP* (İng.), XI, 491-492; Bâbâ Merdûh Rûhânî, *Târîḫ-i Meşâhîr-i Kürd* (nşr. M. Mâcid Merdûh Rûhânî), Tahran 1382 hş., III, 87; Nazmi Sevgen, *Zazalar ve Kızılbaşlar*, Ankara 2003; J. Gippert, *Zur Dialektalen Stellung des Zazaki: Die Sprache. Zeitschrift für Sprachwissenschaft*, Wiesbaden 2007; Orhan Türkdoğan, *Türk Toplumunda Zazalar ve Kürtler*, İstanbul 2010; Gülşat Aygen, *Zazaki / Kirmancî Kurdish*, München 2010; Mehmed S. Kaya, *The Zaza Kurds of Turkey: A Middle Eastern Minority in a Globalised Society*, London 2011; M. van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik* (trc. Hakan Yurdakul), İstanbul 2011, s. 111-113; Ercan Çağlayan, "Osmanlı Belgelerinde Zazalar ve Zazaca Üzerine Notlar", *I. Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu (13-14 Mayıs 2011)* (ed. Murat Varol), Ankara 2011, s. 279-280; Murat Alanoğlu – Muhammet Yücel, "Dimili-Zaza Adı ve Tarihsel Gelişimi", a.e., s. 313-326; Abdullah Demir, "XIX. Yüzyılda Zazaların Nüfusu ve Demografik Yapısı", *II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu (4-6 Mayıs 2012)* (ed. Murat Varol), İstanbul 2012, s. 106; Ahmet Buran – Berna Yüksel Çak, *Türkiye'de Diller ve Etnik Gruplar*, Ankara 2012, s. 80-85; Kozad Mohamet Ahmed, *The Beginnings of Ancient Kurdistan (c. 2500-1500 BC): A Historical and Cultural Synthesis*, Leiden 2012, s. 447; Mustafa Dehqan, "A Zazaki Alevi Treatise from Diyarbakir", *JRAS*, series 3, XX/3 (2010), s. 1-12; Rasim Bozbuğa, "Türkiye'nin Bir Rengi: Zazalar", *Türkiye Günlümü*, sy. 113, Ankara 2013, s. 57-78; V. Minorsky, "Daylam", *EP* (İng.), II, 193.

MURAT ALANOĞLU

ZEBÂRE, Muhammed

(bk. MUHAMMED ZEBÂRE).

ZEKÎ BEDEVÎ

(زكي بدوي)

Muhammed Abdülhayr
Zekî Bedevî
(1922-2006)

Uzun süre İngiltere'de yaşayarak
İngiliz müslümanların
sorunlarıyla ilgilenen
ve diyalog çalışmalarıyla tanınan
Mısırlı âlim.

14 Ocak 1922'de İskenderiye yakınlarındaki Şarkıye vilâyetinde dindar bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. 1945'te Ezher Üniversitesi'nden birincilikle mezun oldu ve bu başarısıyla Kral Fuâd ödülüne lâyık görüldü. 1947'de Ezher Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yüksek lisansını tamamladı. 1951'de Londra'ya giderek University College London'da psikoloji alanında lisans öğrenimi gördü.

Bu sırada okul arkadaşı Mavis ile evlendi. Yine Londra Üniversitesi'nde çağdaş İslâm düşüncesiyle ilgili doktorasını bitirdikten sonra Ezher Üniversitesi'ne döndü, İslâm düşüncesi ve bilimsel araştırma metotları dersleri verdi. Malezya'da Muslim College'in kuruluşuna öncülük etti. Malay Üniversitesi'nin Kuala Lumpur ve Singapur'daki kampüslerinde Arapça ve İslâmî araştırmalar derslerini okuttu. 1964'te Nijerya'daki Ahmedu Bello Üniversitesi'nde İslâm eğitimi hocası ve Bayero Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanlığı yaptı. 1976'da tekrar Londra'ya gitti, burada Suudi Arabistan'daki Melik Abdülaziz Üniversitesi'ne bağlı olarak hizmet gören Hajj Research Center'in eğitim faaliyetlerine katıldı. 1978'de Londra Regent's Park'taki Merkez Camii başımlığını ve Islamic Cultural Centre müdürlüğünü üstlendi. Bu görevleri sırasında Sünnî ve Şii müslümanlar için mescidler açılmasını sağladı.

İngiltere'de İngiliz hukuku ile bu ülkede yaşayan müslümanların dinî hukuku arasında doğabilecek çatışmalara çözüm bulmak amacıyla oluşturulan Shariah Council'in kuruluş çalışmalarına katılan Zekî Bedevî, İngiltere'deki İslâmî faaliyetlere katkıları sebebiyle 1984'te National Conference of Imams and Mosque Officials of the United Kingdom'un Imams and Mosques Council'in başkanlığına seçildi. Bu görevde bulunduğu süre içinde İngiltere'deki camilerde görev yapan imamların yeni vatanlarında daha iyi kabul görmeleri için İngilizce konuşmalarını sağlamaya, aynı şekilde göçmenlerin de asil ülkesinin sorunlarından ziyade şu anda yaşadıkları ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik şartlarını kavramaları ve bu konularda görüş sahibi olabilmeleri için İngilizce bilmelerinin önemini anlatmaya çalıştı. Ayrıca İngiltere'deki müslümanların ekonomik alanda karşılaştıkları sıkıntılara, özellikle de bankalardan kredi çekilmesi ve bunun için faiz ödenmesi gibi hususlarda İslâmî hükümlere uygun çözümler üretmek amacıyla Bank of England ile görüştü. İlk defa İslâmî bir finans kurumu olarak Islamic Finance House'un açılmasını temin etti ve üç yıl bu kurumun yönetiminde bulundu. Londra'da çıkarılan *Islamic Quarterly* adlı derginin 1978-1981 yıllarında editörlüğünü yaptı. Batı ülkelerinde imamların ve müslümanların öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla 1986'da Londra'da Muslim College'i kurarak buranın direktörlüğünü üstlendi, onun çabalarıyla Birleşik Krallık'ta İslâm ilâhiyatı alanında ilk defa olmak üzere Muslim Col-

Zekî
Bedevî

lege'in verdiği diploma resmen üniversite diplomasına eşdeğer sayıldı.

Vatikan tarafından İngiltere'den kardinal seçilen Basil Hume'un dinden tâviz vermeden, nüfusunun büyük çoğunluğu Protestan olan bu ülkede Katolik inancına karşı saygılı davranılmasını sağlamak üzere izlediği barışçı yöntemi örnek alarak aynı şeyi müslümanların da başarabileceğine inanan Zekî Bedevî, İngiltere'de yaşadığı uzun yıllar boyunca yalnız İngiltere gibi Batılı liberal bir ortamda müslümanların nasıl yaşayabileceğini değil, aynı zamanda Doğu ile Batı ve gelenekselle modern arasındaki mesafelerin barışçı bir şekilde nasıl kapatılabileceğini de göstermeye gayret etti. Batı'da müslümanların büyük ölçüde fen bilimcileri ve iş adamları tarafından temsil edildiğini, ancak bu kesimlerin sosyal bilimler alanında yeterince donanımlı olmadığını, sonuçta bu eksikliğin onların farklı kültürden olanlara karşı sertlik yanlısı olmalarına yol açtığını düşündü. Bu durumda İslâm'ın yetkin din bilginleri ve önderleri tarafından temsil edilmesinin farklı inançtan ve kültürden olanlar arasında yapıcı ilişkilerin kurulmasına daha çok katkı sağlayacağına inandı ve bu amaçla çalıştı. Ancak onun "İngiliz İslâmı" diye nitelendirildiği bu yapıcı anlayış zaman zaman kendisinin tâvizcilikle suçlanmasına yol açtı.

Zekî Bedevî, Londra Merkez Camii imamını iken diğer din mensuplarınınca düzenlenen ve üç semavî dinin temsilcilerini bir araya getiren toplantılara katıldı. Kendisi de din üzerine sohbetler yaparak diğer dinlerin ileri gelenlerini bu sohbetlere davet etti. Onun bu tür faaliyetleri genellikle dinler arası diyalog hareketinin başlatılması olarak yorumlandıysa da gerçekte Bedevî, dinler arasında değil farklı dinlerin mensupları arasında diyaloga önem verdi. Kendisi de Mısır'da doğmuş olmasına rağmen Pasifik'ten Afrika'ya ve İngiltere'ye uzanan hayatı boyunca küresel düşünen bir müslüman olarak diğer dinlerin mensuplarıyla her zaman diyalog içerisinde bulundu. 1997'de kurduğu Three Faiths

Forum ile kitâbî dinlerin mensupları arasında karşılıklı dostluk, iyi niyet ve anlayış teşvik etti. Kısaca FAIR adıyla bilinen, İslâmofobi ve Irkçılığa Karşı Forum (Forum Against Islamophobia and Racism) adlı kuruluşun başkanlığını yaptı, İslâm karşıtlığı ve düşmanlığı kavramlarını dünyada ilk kullananlardan biri oldu. İngiltere'de yaşayan müslümanların sorunları ve dışlanmalara karşı inançlarından tâviz vermeden çözüm arayışları onun "İngiltere başmüftüsü" diye anılmasına sebep oldu. Dünya Dinleri Konseyi başkan vekilliği ve Westminster Üniversitesi'ndeki "Demokrasi ve İslâm" programında danışma meclisi üyeliği yapan Zekî Bedevî'nin inançlar ve kültürler arasında sürdürdüğü bu tür çalışmaları İngiltere ve diğer Batı ülkelerinde ilgi ve takdir gördü, Britanya İmparatorluğu Şövalyelik nişanı (KBE) ve I. Francis Tarikatı Kraliyet Şövalyelik nişanıyla (GCFO) ödüllendirildi. Zekî Bedevî'nin 24 Ocak 2006 tarihinde Londra'da yapılan bir toplantı sırasında âni ölümü münasebetiyle Prens Charles ve İngiltere Başbakanı Tony Blair başta olmak üzere birçok yetkili tâziye mesajları yayımlamıştır. Sosyal faaliyetlerinden dolayı eser yazmaya imkân bulamayan Bedevî'nin *The Reformers of Egypt: A Critique of Al-Afghani, Abdudh and Ridha* (London 1978) ve *Islam in Britain* (London 1981) gibi bazı küçük hacimli kitapları yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Zaki Badawi, *Islam in Britain*, London 1981; R. Williams, *Islam, Christianity and Pluralism: The Zaki Badawi Memorial Lecture Series*, London 2007; Umar Ryad, *Islamic Reformism and Christianity: A Critical Reading of the Works of Muḥammad Rashîd Riḍâ and His Associates (1898-1935)*, Leiden-Boston 2009; S. Gilliat-Ray, *Muslims in Britain: An Introduction*, New York 2010; Mohamed M. Keshavjee, *Islam, Sharia and Alternative Dispute Resolution*, London 2013, tür.yer.; "Zaki Badawi", *The Guardian*, 25 Ocak 2006.

ALİ MURAT YEL

ZEYDÂN, Abdülkerîm

(عبدالكريم زيدان)

Abdülkerîm Zeydân Behîc (Bîc)
el-Ânî el-Kehlî
el-Muhammedî (el-Mehmedî)
(1921-2014)

**Iraklı fıkıh âlimi
ve Irak İhván-ı Müslimîn Cemaati'nin
genel başkanı.**

Resmî belgelerde doğum tarihi 1917 olarak geçse de kendisi 1921'de Bağdat'ta Kerh bölgesindeki Sûkulhamâde semtinde doğduğunu belirtir (http://www.drzedan.com/?page_id=133).

Mehâmide aşiretine mensup Kehliyyûn ailesindedir. Dedesi Behîc ve babası Zeydân, Enbâr'a bağlı Âne beldesinde doğmuştur. Üç yaşında iken babasını kaybetti. İlk ve ortaokulu Bağdat'ta okudu. Lisenin edebiyat kolundan mezun olduktan sonra Diyâlâ bölgesiyle Bağdat'taki çeşitli ilkokullarda öğretmenlik yaptı. Bu arada girdiği Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 1950'de mezun oldu. Bir lisede müdürlük, Evkaf Bakanlığı'nda müfettişlik ve Diyâlâ Evkaf müdürlüğü görevlerinde bulundu. Ardından Kahire Üniversitesi'nde *Eserü'l-kuşûd fi't-taşarrufât ve'l-ukûd* adlı çalışmasıyla yüksek lisansını (1958), *Aḥkâmü'z-zimmiyyîn ve'l-müste'menîn fi dâri'l-İslâm* isimli teziyle de doktorasını (1962) tamamladı. Öğrenim sürecinde Irak ve Mısır'ın önde gelen ilim adamlarından ders alan Abdülkerîm Zeydân için Emced ez-Zehâvî ayrı bir öneme sahiptir. Diğer hocaları arasında Abdülkâdir el-Hatîb, Necmeddin el-Vâiz, Muhammed Mahmûd es-Savvâf, İslâm hukuku alanındaki modern çalışmalarıyla dikkati çeken Ali el-Hafîf, Muhammed Ebû Zehre, dönemin Ezher şeyhi Hasan Me'mûn, doktora danışmanı Muhammed Sellâm Medkûr, Muhammed es-Senhûrî ve Abdülkerîm es-Sâika anılır.

Kahire'deki lisans üstü öğreniminin ardından Irak'a dönen Abdülkerîm Zeydân, Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi Fıkıh Bölümü ve Edebiyat Fakültesi Din Bölümü başkanlığı, Irak İhván-ı Müslimîn teşkilâtının kurduğu İslâmî Araştırmalar Fakültesi dekanlığı yaptı. Baas Partisi'nin 1968'de gerçekleştirdiği darbeden sonra, öğrencisi olan Başbakan İbrâhim ed-Dâvûd'un teklifiyle Evkaf bakanlığı görevinde bulundusa da İbrâhim ed-Dâvûd'un diğer darbeler tarafından etkisiz hale getirilip Suudi Arabistan'a gönderilmesiyle Zeydân'ın on üç gün süren bakanlığı da nihayete erdi. 1978'de üniversitedeki görevinden re'sen emekliye sevk edilmesi üzerine Bağdat Üniversitesi kendisine lisans ve lisans üstü öğretim tez danışmanlığı, diğer ilmi faaliyetlere katılma imkânı sağlayan ve çok nâdir verilen "üstat mütemerris" (emeritus professor) unvanı verdi. Abdülkerîm Zeydân, Irak'ta el-Uhuvvetü'l-İslâmiyye adıyla kurulan İhván-ı Müslimîn Cemaati'ne 1950'li yıllarda üye oldu ve 1960'ta teşkilâtın ikinci genel başkanı seçildi. Teşkilâtın 1970'te kapatılmasının ardından faaliyetlerini 1990'lı yıllara kadar gizli bir şekilde sürdürdüğü süreçte çeşitli baskılara mâruz kaldı, göz hapsinde tutuldu ve gördüğü işkenceler yüzünden görme duyusu zayıf-